
Razmišljanja in razpravljanja

Savin Jogan

Nekaj dopolnil k prispevku dr. Aleša Gabriča o slovenščini in JLA¹

Dokaj sistematičen in v potrebnih merih izčrpen prispevek dr. Aleša Gabriča o slovenščini v Jugoslovanski ljudski armadi (JLA) in okoli se žal zaključijo prezgodaj, z obravnavo nekaterih navedb o takrat odmevnem posvetu Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije (SZDL) v Portorožu 14. in 15. maja 1979. Za kasnejše aktivnosti na tem področju manjka zlasti navajanje sporočil s tega posveta, v katerih se med drugim zahteva, da se izpopolni jezikovna regulativa (ureditev) in praksa v delovanju znotraj organizacij Splošne ljudske obrambe (SLO), da se pri vseh oblikah vzgoje (in usposabljanja) na področju obrambe spoštuje slovenščina kot jezik družbenega okolja, da se ustrezno uredi uporaba jezikov v vojaškem šolstvu, vojaških prireditvah, poslovanju vojaških ustanov. Predlagan je bil posvet o ureditvi, problemih in izkušnjah v JLA z obravnavanega vidika. Pomembna pa je bila zaveza, da se v SZDL ob tesnem sodelovanju s Slavističnim društvom vzpostavi sekcija kot stalna oblika za spremljanje vprašanj jezikovne problematike, srečevanj in posvetovanj vseh družbenih dejavnikov na tem področju, ki naj bi z usmeritvami in zgledi vodili do boljše urejenosti in prakse. S kasnejšim oblikovanjem take organizacijske oblike, ki je bila - namesto sekcija - ustrezneje poimenovana kot svet (za slovenščino v javnosti) se je pravzaprav začelo in uspešno nadaljevalo delovanje na številnih področjih, posebej pa na izseku, ki je predmet naše obravnave.

V tem okviru so se prizadevanja v svetu in posebej v njegovi delovni skupini za SLO in družbeno samozaščito osredotočila zlasti na naslednje sklope:

- jezikovni vidiki vojaške prisege (zaveze) pripadnikov JLA
- jezik poveljevanja v partizanskih enotah JLA v Sloveniji
- nazivi vojašnic in objektov JLA
- jezikovna praksa vojaških prireditev (vabila in napovedovanje na kulturnih prireditvah, športnih in spominskih pohodih ter drugih prireditvah), uporaba jezikov na vojaških priznanjih in odlikovanjih, jezikovna struktura pri naročanju časnikov in v vojaških knjižnicah, idr.

1. Glede jezika vojaške prisege ob vstopu v JLA je delovna skupina na več sestankih poskušala osvetliti posamezne vidike vprašanja, dobila pa je tudi več opozoril o

¹ Prispevki za novejšo zgodovino, 2014, št. 2, str. 155-177.

neustrezni praksi tako od slovenskih vojakov kot od njihovih svojcev, povabljenih na prireditve ob svečanih izrekanjih take prislege. Splošna ugotovitev je bila, da slovenski in drugi vojaki, ne glede na njihovo narodno pripadnost, slovesno prisegajo zgolj v enem, »vojaškem uradnem« jeziku - srbohrvaščini oziroma hrvatosrbščini. S tem je bilo kršeno ustavno načelo o enakopravnosti jezikov narodov in narodnosti, veljavno tudi za JLA; izjema glede uporabe enega jezika (kasneje z zakonom konkretizirana na omenjeni jezik) se je nanašala le na poveljevanje in vojaški pouk (Zakon o SLO, UL SFRJ 21/82, 98. čl.).

V treh analitičnih prispevkih o tej temi (datiranih 25. 10. 1984, 27. 3. 1985 in oktobra 1986) ter v omenjeni delovni skupini oblikovanih ugotovitvah in predlogih, 6. 10. 1986)² se ugotavlja, da ob vstopu v JLA podajo vojaki in gojenci vojaških šol svečano prisego ustno, nižji oficirji, oficirji in vojaški uslužbenci pa tudi podpišejo besedilo prislege (Zakon o službi v oboroženih silah. UL SFRJ 32/78, 7. čl.). V Pravilih službe v JLA je med drugim določeno, da je treba zagotoviti, da se vojaki in gojenci vojaških šol seznanijo s pomenom te prislege in da se naučijo njeno besedilo na pamet (583. tč.); tudi kasnejša izdaja tega pravila (1985) je ohranila tako ureditev. V zvezi s tem je bilo opozorjeno na jezik prislege, ki se podpisuje, oziroma uporabo jezikov na plaketi. Podani so bili tudi ustrezni predlogi glede na vprašljivost določb o enotnem, skupnem podajanju prislege tako, da besedilo določeni starešina bere vnaprej (seveda v enem, »splošnem« jeziku) in ga za njim po smiselnih celotah ponavljajo, ter o vročitvi plakete s tem (enotnim) besedilom vojakom. Namesto tega bi kazalo razmisliti o tem, da se podajanje prislege uredi tako, da ustrezno organizirano poteka v vseh jezikih, isto velja tudi glede zapisa priprave in organizacije svečanosti. V že omenjenih oblikovanih ugotovitvah in predlogih delovne skupine je bilo poudarjeno ne le odstopanje od veljavne ustavne ureditve, temveč še posebej dejstvo, da opisane rešitve po jezikovni plati »zreducirajo za vojaškega obveznika zunaj srbohrvaškega jezikovnega območja na ta način, da ta zgubi značaj premišljene, zavestne, neposredne izjave«, čeprav ta vključuje celo zavezo o bojevanju za svobodo in čast domovine, do pristajanja na žrtvovanje svojega življenja za ta cilj.

Potem, ko je v soglasju s Svetom za slovenščino v javnosti bilo med drugim tudi na občnem zboru Slavistične zveze Slovenije v Bohinjski Bistrici 1. oktobra 1987, opozorjeno na neustrezno jezikovno prakso v zvezi s prisego, je politična uprava Zveznega sekretariata za ljudsko obrambo (dopis št. 885-2, 28.12. 1987), naslovljen na republiški sekretariat za ljudsko obrambo, odgovarjala, da je bilo med drugim »zaradi izjemne pozornosti enakopravni rabi jezikov« besedilo prislege že prevedeno v jezike narodov in narodnosti in se na ta način na plaketi izroča vojakom,³ niti besede pa ni bilo o drugih omenjenih opozorilih in zahtevah..

2. Vprašanje jezika poveljevanja v partizanskih (lahkih) enotah v Sloveniji je bil vse od posvetovanja v Portorožu 1979 več let v zavzeti razpravi tako v organizacijah

² Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije (AS 537), a.e. 3599.

³ Prav tam.

SZDL kot v stikih med njimi in zveznimi organi s tega področja. Za razliko od enot in poveljstev Teritorialne obrambe je v tem primeru šlo za rezervne enote znotraj JLA, ki pa so vezane na določeno območje. Zaradi tega je že omenjeni zvezni zakon o SLO (1982) določil ne le možnost, da se pri poveljevanju in vojaškem pouku v njih uporablja, kateri od jezikov narodov in narodnosti (za razliko od srbohrvaščine, ki se je uporabljala praviloma), temveč je opredelil tudi postopek in merila glede tega: uporabo posameznih jezikov v določenih enotah predpiše zvezni sekretar za ljudsko obrambo na podlagi ocene, da bi uporaba določenega jezika naroda in narodnosti glede na sestavo pripadnikov enot »zagotavljala učinkovito poveljevanje in vojaški pouk«. Kar zadeva partizanske enote v naši republiki, je šlo za njihovo dokajšnjo narodnostno (in jezikovno) homogenost; okoli 80 - 90% je bilo Slovencev. Izdajo slovenskega vojaškega slovarja in prevode precejšnjega števila potrebnih vojaških pravil in priročnikov, zaradi česar se je že kmalu izoblikoval v skupini za slovenščino v oboroženih silah formalni predlog v tej smeri (več osnutkov leta 1982 in 1983). Osnutek z dne 6. junija 1983 je kot končno besedilo objavljen tudi v knjigi (zborniku) J. Janše Na svoji strani.⁴ Dejansko v Sloveniji takrat ni bilo ustreznega soglasja, da bi formalno sprožili tako zahtevo. Posredno pa sta bila s tem seznanjena poveljnik 9. armadnega območja JLA v Ljubljani in republiški sekretar za ljudsko obrambo z dopisom 9. 9. 1982. Odgovora niti po tej poti ni bilo, so pa z vsebino zahteve seznanili vodilni slovenski funkcionarji zveznega sekretarja za ljudsko obrambo ob njegovem kasnejšem obisku v Sloveniji. S podaljšanjem teh prizadevanj v kasnejša leta (do 1988) je prišlo do nekaterih dopolnilnih poudarkov in predlogov praktičnih rešitev, pa tudi širših osvetlitev možnosti za njihovo uresničevanje. Med drugim so bili ti predlogi obravnavani in deležni podpore tudi s strani ZK Slovenije (na seji komisije CK za SLO in DS 11.10. 1986), na seji Sveta za slovenščino v javnosti pri predsedstvu RK SZDL (16. 1. 1987) pa je predstavnik armadne oblasti za Slovenijo pojasnjeval, da se je treba takrat držati veljavnih predpisov (o enoznačnem, srbohrvaškem poveljevanju), ni pa nobenih ovir, da se v prihodnje celotno komuniciranje »mimo direktnega poveljevanja« v Sloveniji ne bi izvajalo v slovenščini - predavanja, nagovori idr.⁵ V poveljstvu ljubljanske oblasti se sicer strinjajo tudi s celotno rabo slovenščine v teh enotah, opozarjajo pa tudi na možne tehnične in kadrovske ovire na tej poti. Eden od pomembnih sklepov, sprejetih na tej seji sveta, se nanaša na zavezo, da se, izhajajoč tako iz sporočil posveta o slovenščini v javni rabi v Portorožu (1979) kot tudi odločne podpore sveta za SLO pri CK ZKS in pristojnega delovnega telesa Predsedstva SRS (s čemer se je izoblikovalo svojevrstno politično soglasje v republiki) čim prej dokončno oblikuje in pošlje na ZSLO predlog o uvedbi slovenščine pri poveljevanju in partizanskih enotah v naši republiki.

3. Nazivi vojašnic in napisi na drugih vojaških objektov kljub predhodnim opozorilom znotraj Sveta za slovenščino v javnosti ter s strani drugih organizacij in posameznikov v javnih občilih, so se stvari glede tega le počasi premikale. Na domovih

⁴ Janez Janša: Na svoji strani: zbornik. Ljubljana 1988, str. 187.

⁵ ARS, AS 537, a.e. 1350.

JLA in stavbah, v katerih so delovala vojaška sodišča, so ob srbohrvaških začeli postopno nameščati tudi nazive v slovenščini. Glede nazivov vojašnic pa je bilo v že omenjenem kasnejšem dopisu Politične uprave ZSLO poudarjeno, da ti niso namenjeni le okoliškemu prebivalstvu, ampak tudi staršem vojakov, ki prihajajo na obisk iz drugih republik, hkrati pa ti nazivi predstavljajo tudi »pomemben element v sistemu vodenja in poveljevanja« in jih zato ni mogoče spreminjati. V dopolnjenih Pravilih službe v JLA iz leta 1985 (85. in 86. tč.) pa je bilo tako, enojezično označevanje, od vojašnic in drugih objektov JLA razširjeno celo na objekte, ki jih za pouk in vojaške vaje uporabljajo enote Teritorialne obrambe. Tudi o tej skupini predlogov je bilo s strani armadnega predstavnika na že omenjeni seji Sveta za slovenščino v javnosti sporočeno, da se pripravljajo spremembe predpisov o poimenovanju vojaških objektov, medtem ko je do takrat skoraj polovica karavil (obmejnih stražnic) v Sloveniji že dobila označbe samo v slovenščini. Tudi glede drugih vidikov jezikovne rabe stvari niso bile vselej ustrezno urejene in zagotovljene v skladu z narodnostno in jezikovno sestavo vojakov v posameznih enotah. V že omenjenih ugotovitvah delovne skupine za jezik v SLO in DS (1986) se ugotavlja, da je praksa v glavnem ustrezna glede naročanja časnikov, slabša glede repertoarja pesmi, ki jih pojejo vojaki na pohodih, povsem neustrezna pa kar zadeva jezik na vojaških priznanjih in odlikovanjih. »Enojezičnost« je še pozno v osemdeseta leta označevala vabila na različne vojaške prireditve (kulturne, športne, pohode in spominska srečanja), namenjene tudi civilni javnosti. Glede strukture knjižnega fonda v vojaških knjižnicah je bilo rečeno, da bi jo kazalo posebej pregledati, saj je ta pomembna tako z vidika ustreznega čtiva za naše vojake, prav tako pa tudi kot pot za seznanjanje pripadnikov vojaških enot iz drugih okolij s kulturnim utripom in jezikom, ki prevladuje na območju njihovega začasnega služenja.

4. V zvezi z vsemi omenjenimi jezikovnimi vprašanji je po svoje posebej zanimiv pogled poveljstva 9. armadne oblasti v Sloveniji, ki se je oblikoval ob vsakodnevem stiku z opozorili in prizadevanji glede statusa in praktične uporabe slovenščine v javnosti, torej tudi v njenem obrambnem segmentu. Za razliko od že omenjenega stališča zveznega sekretariata za obrambo, ki govori o plaketi, ki se deli vojakom ob vojaški prisegi, je »slovensko« območno vodstvo za to, da se vojakom razdeli besedilo prisege v jezikih narodov in da se pod to tudi podpišejo, prav tako razmišljajo tudi o izrekanju prisege v teh jezikih, a bi bilo potrebno še prej »poiskati primerno obliko in tehniko izvedbe«. Poročilo Poveljstva ljubljanske armadne oblasti (brez datuma, očitno pa napisano približno v istem času kot omenjeno stališče politične uprave ZSLO) širše govori tudi o uspešnih jezikovnih tečajih za mlajše starešine, premiku glede uporabe slovenščine v vabilih na prireditve in o drugih prizadevanjih v tem okviru. Hkrati pa opozarja na kadrovske in gmotne težave za uspešnejše delo na tem področju.⁶ Sicer pa se v dopisu ZSLO iz decembra 1987 na široko govori o splošnih naporih za dosledno uresničevanje ustavnih in zakonskih določb o uporabi jezikov narodov in narodnosti v JLA. Konkretneje le o tem, da se pri šolanju in usposabljanju

⁶ ARS, AS 537, a. e. 1356.

nju starešin ti seznanijo vsaj s temelji teh jezikov, da se znaten del starešin in njihovih družinskih članov seznanja s temi jeziki, da se pripadniki armade v upravnih in sodnih postopkih obračajo na organe v svojem jeziku, idr. Ker vsaka, celo najmanjša enota v JLA predstavlja »kolektiv pripadnikov vseh naših narodov in narodnosti«, predstavlja armada svojevrstno okolje »za izražanje in spoznavanje izvirne kulture in običajev vseh naših narodov« še posebno jezikov. Glede poveljevanja, se dosledno držijo določb o (izjemni) uporabi zgolj enega jezika, niti besede pa ni v dopisu glede slovenske pobude za uporabo slovenščine v ti. partizanskih enotah v Sloveniji, ki je po »ovinku« (prek poveljstva armadne oblasti in RSLO v Sloveniji) zagotovo prišla pravočasno do tega naslovnika.

5. Proti koncu obravnavanega obdobja, decembra 1988, so se za konkretizacijo vseh naštetih prizadevanj v okviru Sveta za slovenščino v javnosti izoblikovale Teze za odpravo neenakopravnega položaja slovenščine v JLA; kasneje so bile obravnavane in bile deležne podpore na 28. seji Predsedstva RK SZDL 10. 5. 1989.⁷ V njihovem uvodu se poudarja, da je privilegiranje srbohrvaščine v JLA v razmerju do drugih jezikov nesprejemljivo, saj je v nasprotju z izrecnimi določbami ustave in ustreznih zakonov, pa tudi s splošnimi človeškimi pravicami. Zahteva po ureditvi jezikovnega vprašanja izhaja prav iz zavedanja o vsejugoslovanski vlogi JLA. Ustrezna urejenost tega vprašanja je nujna tudi zato, da bi država in njene republike imele trdno moralno oporišče pri zavzemanju za jezikovne pravice pripadnikov svojih narodov zunaj meja Jugoslavije. V praksi se namesto izjeme pri poveljevanju in vojaškem pouku srbohrvaščina uporablja v vseh svojih aktivnostih, daleč prek ustavno in zakonsko določenega okvira. Ponujena je tudi drugačna organizacija enot, ki naj bi bile na nižji stopnji enonacionalne, hkrati pa ponovljena že večkrat izražena zahteva z dosledno uporabo slovenščine (in drugih jezikov narodov v partizanskih enotah, kjer je taka homogenost že dosežena). Ustrezna zahteva, seveda že za takrat in za vse enote pa velja glede vojaške prisege; konkretizira se zahteva glede izrekanja in podpisovanja vojaške prisege v jezikih narodov in narodnosti. Kar zadeva repertoar pesmi, ki jih prepevajo vojaki, pisnega in ustnega sporočanja civilnemu prebivalstvu, napisov na vojašnicah in vojaških objektih, sestave naročenih časnikov in knjig v vojaških knjižnicah, so ponovljene že omenjene zahteve. Jezik osebnih dokumentov in drugih listin nabornikov, na vojaških odlikovanjih in priznanjih mora biti za naše nabornike in druge pripadnike JLA dosledno slovenski. Dejanska enakopravnost slovenščine naj se izpriča tudi z vzpostavitvijo dela vojaškega šolstva v Sloveniji, razen na srednji tudi na višji stopnji. In končno: JLA naj javnosti predstavi teoretične in druge predpostavke, na katerih gradi svojo jezikovno politiko. Da bi zagotovili dosledno spoštovanje ustavnega načela o enakopravnosti jezikov, bi bilo v zakonodaji treba odpraviti sleherno določanje izjemne uporabe srbohrvaščine pri poveljevanju in vojaškem pouku, s čimer se vsiljuje en jezik kot nekakšen jugoslovanski, »nadnarodni« jezik. Predsedstvo se v svojem načelnem stališču pridružuje »utemeljenim in tehtnim argumentom sveta, da je je treba čim prej odpraviti zapostavljanje in premajhno pri-

⁷ ARS, AS 537, a.e. 1351, 1352.

sotnost slovenščine v javnem komuniciranju JLA na tleh Slovenije. Gre za resno politično vprašanje, ki ga je treba odgovorno in hitreje reševati«. Prav tako je predsedstvo zahtevalo, da je treba čim prej rešiti vsa odprta vprašanja v zvezi z vojaškim procesom v Ljubljani (šlo je, med drugim, tudi za potek sojenja v srbohrvaščini).

Vse to kaže, da sta pozornost in skrb za položaj slovenščine v JLA, ki bi bil usklajen s temeljnim ustavnim načelom o enakopravnosti jezikov narodov in narodnosti Jugoslavije, bila ves čas do razpustitve (razpada) skupne države prisotna in intenzivna tako v Svetu za slovenščino v javnosti pri Predsedstvu RK SZDL Slovenije in organih konference, kot v organih in vodstvih drugih družbeno političnih organizacij. K temu je treba prišteti tudi pristojne organe Predsedstva SRS in v določeni meri tudi Republiški sekretariat za ljudsko obrambo. Številne ugotovitve, stališča in predlogi v tem okviru so se nanašali tako na ustrezno dopolnitev zvezne zakonodaje, podzakonskih aktov in navodil, prav tako pa tudi prakse na tem področju. Ne glede na to, da vsi predlogi in zahteve niso izhajali vselej iz poznavanja specifičnosti vojaške organizacije in razmerij, so bili v temeljnih črtah dovolj usklajeni, premišljeni, konkretni in podprti s pregledom in analizo dejanskega stanja, da bi jih bilo mogoče resno obravnavati in izoblikovati ustrezne rešitve. Žal niti komunikacija s pristojnimi zveznimi organi, niti skromna pripravljenost, da bi se ti poskušali hitreje osredotočiti na iskanje rešitev, nista v širšem obsegu niti evidentirali, še manj pa ponudili bodisi argumentirane odgovore na omenjene zahteve, bodisi ustrežnejše rešitve. Gledano v celoti, se tudi je na ta način razkorak med JLA in odgovornimi dejavniki ter vojaškimi obvezniki in celotnim javnim mnenjem vedno bolj poglobljal.

Nadaljnji koraki so dovolj poznani.